

TÜRKİYE’DE AİLELERİN TASARRUF YAPMA ALIŞKANLIKLARI VE TASARRUFLARI DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A STUDY AIMED AT SAVING BEHAVIORS OF FAMILIES AND INVESTMENT
METHODS OF THESE SAVINGS IN TURKEY

Yrd.Doç.Dr. Osman ULUYOL

Adıyaman Üniversitesi Gölbaşı Meslek Yüksek Okulu

osmanuluyol@yahoo.com

ÖZ

Tasarruflar ekonomik birimlerin gelirlerinin giderlerinden fazla olan kısmı olarak ifade edilmektedir. Gelir fazlası olan birimler bu fazlalıklarını çeşitli şekillerde değerlendirmektedir. Bu birikimler bazen verimli ama genellikle verimsiz şekillerde değerlendirilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) yatırımlar için sürekli olarak kaynak sıkıntısı çekildiğinden tasarrufların en verimli şekillerde değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türk ailesinin gelir fazlası olup olmadığını, gelir fazlalığı olanların bu fazlalığı değerlendirme biçimlerini ortaya koymak ve bu tasarrufların daha verimli hale getirilebilmesi için öneriler geliştirmektir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, Tasarrufların Değerlendirilmesi, Yastıkaltı, Tasarruf Alışkanlıkları.

Jel Sınıflaması: D12, D14, D31, E21

ABSTRACT

The positive surplus between incomes and expenses of economic units is being called savings. Economic units which have income surplus protect these savings in different ways. These saving are being invested sometimes in productive but often in unproductive ways. In the developing countries such as Turkey, because of steady resources insufficiency for investments, the investment of savings in most productive ways is vital.

The aim of this study is to investigate whether the Turkish families have income surplus, and to find out how to invest the families this surplus if they have, and to bring some proposals to make these savings more productive.

Key words: saving, investment of savings, money under mattress, savings behaviors,

Jel Classification: D12, D14, D31, E21

GİRİŞ

Ekonomik açıdan Türkiye'nin de yer aldığı GOÜ'lerin en önemli sorunlarından biri kalkınmadır. GOÜ'lerin kalkınmalarını dengeli olarak sürdürebilmeleri ancak tasarruf edebilmeleri ve tasarruflarını en etkin bir şekilde kullanabilmeleri yani yatırımlara dönüştürebilmeleriyle mümkündür (Aras, 2000; s. 94). Yatırımların artması için de kaynak yaratılmalıdır. Söz konusu kaynaklar, kamu ve özel kesim tarafından yaratılacak olan tasarruflardır. Tasarrufların yetersiz olması durumunda ülkeler, kaynak ihtiyaçlarını borçlanarak veya yabancı ülkelerdeki fonları kendi ülkelerine çekerek karşılama yoluna gitmektedir (Karabıyık ve Anbar, 2010; s. 44). Türkiye gibi GOÜ'lerde halkın çoğunluğunun gelir düzeyinin düşük olması dolayısıyla tasarruf oranının yetersizliği ve mevcut tasarrufların da verimli bir şekilde değerlendirilememesi nedeniyle yatırımların finansmanının cari açık vererek karşılanması söz konusudur. Yani Türkiye'nin iç tasarruf eğilimi, hem GOÜ'lerin hem de dünya ortalamasının önemli ölçüde altında bulunduğu için (www.finans.ekibi.net, 20.07.2009) yatırımların finansmanında yetersiz kalmakta, bu da yabancıların tasarruflarını kullanmamızı zorunlu kılmaktadır.

Eğer ülkenin yüksek bir gelişme hızı elde edebilmek için yeterli kaynağı yoksa açıkçası yatırımlarını finanse edecek yeterli tasarruflara sahip değilse ortada iki çözüm yolu vardır. Ülke ya eski tasarrufları yani rezervleri kalkınma için kullanacak ya da yabancı tasarrufları yurda çekmek isteyecektir. Bu ise ülkenin dış borçlanması veya ülkeye yabancı sermaye girişi ile sağlanacaktır. Kısacası gelişme yolunda olan ülkeler ekonomik kalkınma çabalarında başarılı olabilmek için "tasarruf açığını" ortadan kaldırmak zorundadır. Çünkü tasarruflar, kalkınma için gerekli olan yatırımları finanse ettiğinden bu ülkelerin gelişmesinde önemli bir darboğazdır (Karluk, 2001; s. 102).

Alt gelir gruplarında tasarruf ya hiç yoktur ya da negatiftir. Yani kişi, gelir tüketimine yetmediği için açığını borçlanmayla kapatmakta, buna karşılık gelir arttıkça tasarruf oluşmaya başlamaktadır. Yüksek gelir düzeyinde daha fazla tasarruf söz konusudur. Türkiye'de tüketim eğilimi yani gelirden tüketime ayrılan pay % 70 dolaylarındadır. Gelirinin tamamını tüketime ayıranlar olduğu gibi, gelirinin % 70'inden daha azını tüketime ayıranlar da vardır. Tasarruf gelirin tüketilmeyen bölümü olduğuna göre ülkemizde ortalama tasarruf eğilimi de % 30'dur (Eğilmez, www.radikal.com.tr, 22.03.2008).

Tasarruflar ülke kalkınmasında yatırımların finansmanı için kullanılması açısından makro düzeyde iktisadi açıdan, işletmelerin finansman sorunlarının çözümü için de mikro açıdan önem taşımaktadır.

Bu çalışmada tasarrufların özellikle GOÜ'ler açısından önemi üzerinde durulmakta ve ekonomik gelişme için tasarrufların önemine vurgu yapılmaktadır. Hane halkının tasarruf yapma durumlarını ve tasarruflarını değerlendirme biçimleri ile ilgili soruların sorulduğu bir anketle veri toplanmakta ve daha sonra da anketten elde edilen veriler değerlendirilerek elde edilen sonuçlara ve önerilere yer verilmektedir.

1. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Tasarrufların Önemi

GOÜ'lerde sermaye birikimini hızlandırarak kalkınma sorununu çözecek yegane faktör tasarruflardır. Tasarruf Adam Smith'den Keynes'e ve modern büyüme teorisinin kurucuları olan Harrod-Domar'a kadar, her dönemde sermaye birikimi probleminin temel konusu olmuştur. GOÜ'lerde beşeri ve tabii kaynakların bol olmasına rağmen, sermaye birikimi az ve teknolojik seviye düşüktür. Sermaye birikiminin hızlandırılması ve teknoloji düzeyinin yükseltilmesi ancak uzun dönemde mümkündür. Yani kısa dönemde üretimi ve istihdamı artırmak mümkün değildir. Dolayısıyla GOÜ'ler tam istihdam seviyesinde kabul edilir. Tam istihdam seviyesinde reel milli gelir artışı ancak yatırımların dolayısıyla tasarrufların artırılmasıyla mümkün olabilecektir (Aras, 2000; s. 97). Gelirlerin düşük olması nedeniyle tamamı tüketim harcamalarına gitmektedir. Bunun sonucunda tasarrufların (yatırımların) yükselbileceği en yüksek seviye tüketimin inebileceği en düşük düzey ile sınırlıdır. Dolayısıyla tasarrufların yetersizliği, gelirlerin düşük olmasının yanı sıra tüketim eğiliminin yüksek olmasına da bağımlı bulunmaktadır (Aras, 2000; s. 98).

Türkiye gibi GOÜ'lerde milli gelir düşük ve nüfus artış oranı yüksek olduğundan doğal olarak kişi başına gelir düşüktür. Kişi başına gelirin düşük olması tasarruf oranının düşük olmasına, buna bağlı olarak da yatırımların yetersiz düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Yeterli sermaye birikiminin olmaması bir sonraki dönemde milli gelir düzeyinin yine düşük olmasına ve söz konusu ülkelerin bu kısır döngüyü kırmalarını sağlayacak büyüme hızını tutturamamalarına yol açmaktadır (Susam ve Bakar, 2008; s. 81).

Türkiye'de iç tasarruf açığının (toplam yatırımlarla yurt içi tasarruflar arasındaki fark) GSYİH'ya oranı, 2000'li yıllara kadar artmakla birlikte 2001 krizinden sonra azalmıştır. Çünkü 2001 yılından sonra tasarruf açığı, yabancı sermaye ve dış borçlanma ile karşılanmıştır. Artan cari açıklar da, ülkeye teknoloji getirerek verimliliği artıran ve istihdam yaratan uzun vadeli doğrudan yabancı yatırım sermayesi yerine, kısa vadeli sıcak para, dış borçlanma ve özelleştirme nedeniyle ülkeye gelen sermaye ile finanse edilmiştir (Susam ve Bakar, 2008; s. 81).

2. Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme

Keynesgil mutlak gelir hipotezine göre, gelir arttıkça gelirin daha büyük bir kısmı tasarruf edilecektir. Yani insanların gelir seviyeleri arttıkça, gelirlerinin daha büyük bir oranı tüketim yerine tasarrufa ayırması demektir (Ekinci ve Gül, 2007; s. 170). Geleneksel görüşe göre de yüksek tasarruflar yüksek yatırıma neden olur ki, bu durum yüksek ekonomik büyümenin nedenidir. Bu geleneksel inanç kalkınma için güçlü makroekonomik politika önerilerine neden olur (Sinha, 1998, s. 79). Dünya Bankası dahil politika yapıcılar geliştirmekte olan ülkeler için ekonomik büyümeyi artırmada yüksek tasarruflara yol açan politikaları destekleme eğilimindedir (Ekinci ve Gül, 2007; s. 169).

Tasarruf miktarının yüksekliği ile ekonomik büyüme arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur. Bu ilişki Agrawal (2001) tarafından yapılan çalışmada Güney Kore, Tayvan, Singapur, Malezya,

Tayland, Endonezya ve Hindistan olarak isimlendirilen Doğu Asya bölgesindeki ekonomiler üzerinde incelenmiştir. Ülkelerin seçiminde dünyada en yüksek yurtiçi tasarruf (1980 boyunca % 30'un üzerinde) ve büyüme oranları gösteren Doğu Asya ülkeleri gerçeğinden hareket edilmiştir. Yapılan Granger nedensellik analizleri sonucunda elde edilen bulgulara göre; kişi başına yüksek reel gelir veya yüksek büyüme oranı göz önüne alınan yedi ülkeden altısında tasarruf oranlarının yükselmesine yol açmıştır (Ekinci ve Gül, 2007; s. 173).

Türkiye'de 2001 ekonomik krizinden sonra önemli bir ekonomik dönüşüm yaşanmıştır. Olumlu küresel ortamla birlikte, siyasi istikrar ve mali disiplin sayesinde 2002-2006 yılları arasında ekonomi yılda yaklaşık % 7 oranında büyümüştür. Bu dönemde enflasyon tek haneli rakamlara düşerken, kamu borcu gerilemiş ve sermaye girişleri (FDI) yükselmiştir. Ancak bu dönemde Türkiye'nin zaten düşük olan özel tasarruf oranı daha da düşmüş ve 1990'lardaki istikrarsız ortamda düşük kalan özel sektör yatırımlarının artmaya başlamasıyla birlikte ciddi bir cari açık sorununa yol açmıştır. 1990'lar boyunca ortalama GSYİH'nın % 11'inin altında seyreden cari açık, 2005-2007 arasında % 5'in üzerine çıkmıştır. Yüksek cari açık yabancı kaynaklarla finanse edildiğinden yabancı sermayenin isteksiz davranması halinde ekonomik krizler yaşanabilmektedir. Cari açığın neden olduğu bu kırılganlığı, yani yabancı tasarruflara aşırı bağımlılığı azaltmak ve aynı zamanda yüksek büyüme oranlarını sürdürmek için iç tasarrufların artırılması gerekmektedir (Rijckeghem ve Üçer, 2008).

Son zamanlarda kredi patlaması yaşayan ve Türkiye'den farklı olarak AB üyesi olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye'nin tasarruflar konusundaki benzerliği, belirtilmesi gereken bir husustur. Bu bakış açısıyla yaklaştığımızda en önemli soru Türkiye'de tasarruf oranının niçin Asya'daki benzerlerinin kayda değer bir şekilde gerisinde kaldığı olmalıdır. Bu büyük bilmeceye henüz kesin bir çözüm getirilememiştir ama Asya'nın yüksek tasarruf oranlarının demografik unsurlar, ihtiyati tasarruf motivasyonunun yüksekliği, yüksek verimlilik ve sermaye getirisinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Rijckeghem ve Üçer, 2009 s. 31).

Bahsedilen veriler Türkiye'de özel tasarruf oranının da toplam tasarruflar gibi son birkaç on yılda Çin ve Doğu Asya'ya nazaran düşük olduğunu onaylamaktadır. Diğer GOÜ'lerle karşılaştırıldığında ortalamada Türkiye'nin özel tasarruf oranının son birkaç yıla kadar düşük olmadığı, ama yüksek konjonktürel dalgalanmalar sergilediği görülmektedir (Rijckeghem ve Üçer, 2009 s. 33). Sonuç olarak Türkiye'de tasarruf oranının iki özelliği vurgulanabilir. Birincisi, Türkiye'nin tasarrufları Asya ve Petrol ihraç eden ülkelere nazaran düşük kalmakta, ikincisi, 2001 krizinin ardından gelen uzun toparlanma döneminde ülkede özel tasarruf oranında kayda değer gerilemeler görülmektedir (Rijckeghem ve Üçer, 2009 s. 36).

TÜİK'in 2003 yılında tasarrufların değerlendirilmesi konusunda yaptığı bir araştırmaya göre tasarruf yapanlar ve tasarruf yöntemleri başlıca dört gruba ayrılmıştır. Buna göre birinci grup tasarrufçular gayrimenkule yatırım yapanlar (sağlamcılar), ikinci grup tasarrufçular döviz ve altına yatırım yapanlar (yastıkaltıcılar), üçüncü grup tasarrufçular banka hesabı, hisse senedi, fon (kayıt

altında olanlar) ve dördüncü grup yatırımcılar ise bir işe yatırım yapanlardır (girişimciler) (Bozkuş ve Üçdoğruk, 2007; s. 2-3).

Buna göre Türkiye’de genel olarak tasarruf yapma olasılığı bulunan hane halkının sağlamcılar, kayıt altında olanlar, yastıkaltıcılar ile müteşebbislerden oluştuğu söylenebilir. Eğitim düzeyleri arttıkça tasarruf sahiplerinin kayıtlı sisteme dahil olma ve müteşebbis olma olasılıklarının arttığı belirlenmiştir (Bozkuş ve Üçdoğruk, 2007; s. 6).

Hayta (2008) tarafından yapılan bir araştırmada ailelerin % 46,8’i bazen, % 20,5’i her zaman tasarruf yapmakta, % 32,7’si de hiçbir zaman tasarruf yapmamaktadır. Duruma öğrenim düzeyleri açısından bakıldığında ilköğretim mezunu ailelerin % 60’ının (bazen ve her zaman) ve ortaöğrenim mezunlarının % 54’ünün (bazen ve her zaman) yükseköğrenim mezunlarının da % 70,5’inin (bazen ve her zaman) tasarruf yaptığı görülmektedir. Ailelerin öğrenim düzeyleri yükseldikçe tasarruf yapan ailelerin oranının da arttığını söylemek mümkündür ($P<0,05$). Bu artışın sebebinin de ailelerin giderek çeşitlenen tasarruf araçları hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmaları ile açıklamak olasıdır (Hayta, 2008; s. 348).

Terzioğlu (2003) tasarruf eğilimi ve hacminin giderek düştüğünü, TÜİK verilerine göre hane halklarının sadece % 16’sının tasarruf yapabildiğini ve tasarruf adı altında yapılan yatırımların ekonomik açıdan yatırım olarak kabul edilmeyen altın ve döviz gibi alanlarda yoğunlaştığını belirtmektedir (Çapçioğlu, 2008; s. 370-371).

Visa Europa Türkiye’nin gerçekleştirdiği genç nesil araştırmasına göre, gençlerin % 82’si birikim yapamamakta ve % 86’sı gelecekte ev, araba, arsa gibi büyük bir yatırım için birikim planlamamaktadır (www.haberturk.com.tr, 09.12.2009). Aynı araştırmada ayrıca genç nüfus ve çeşitlendirilmiş ekonomi avantajına sahip olan Türkiye’yi bekleyen tek riskin, büyümeyi finanse edecek tasarrufa sahip olmaması olarak göstermektedir. Türkiye’de hanehalkı ve şirketlerin yaptığı tasarrufun büyümeyi destekleyecek nitelikte olmadığı ifade edilmekte ve % 15 sınırına gelen işsizlik oranını azaltmak için yıllık % 6’ya yakın bir büyüme performansı gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Kişi başına aynı gelir düzeyine sahip olan ülkelerle bile kıyaslandığında Türkiye’deki tasarruf oranı daha düşük düzeydedir. Devlet bütçesi açık verdiğinde halkın tasarruflarını kullanmak zorunda kalmaktadır. Krizden önce özel kesim milli gelirin % 25’i kadar tasarruf yapabiliyordu. Ama kamu, milli gelirin % 6-7’si kadar açık verdiğinden toplam tasarruflar milli gelir içinde % 17-18’lere düşmekteydi. Kriz sonrasında kamu açığı nispeten kapatılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte özel kesimin tüketim eğilimi yükselmiş ve tasarruflar düşmeye başlamıştır (Suiçmez, 2010, s. 34).

3. Tasarrufların İşletmelerin Finansmanı Açısından Önemi

Bu makalede özellikle tasarrufların işletme finansmanı açısından taşıdığı öneme vurgu yapılmaktadır. Zira, işletmeler açısından en önemli sorunlardan birisi finansman sorunudur. Yapılan

çoğu araştırmada özellikle KOBİ'lerin sorunları arasında finansman sorunu genellikle başı çekmektedir.

Yeterince ve uygun şartlarda finansman sağlayamayan şirketlerimizin yüksek oranlarda borçlandığı, borçlanmada uygunluk ilkesi, yani kısa vadeli yabancı kaynakların dönen değerlerin finansmanında, uzun vadeli yabancı kaynaklarla öz kaynakların da duran varlıkların finansmanında kullanılmasına (Ceylan, 2006; s. 155, 218) uyulmadığı gözlenmektedir. Bunun sonucu firmalar yüksek finansman riski altına girmekteler, toplam kaynaklar içinde borçların oranının yüksekliği ve borçların içinde de kısa vadeli borç oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. Bu da firmaların taşıyamayacağı kadar finansman riski alması demektir. Herhangi bir ekonomik durgunluk ya da kriz döneminde nakit akımı durduğu için özellikle kısa vadeli borçlarını ödeyemeyen şirketler iflasla karşı karşıya kalmaktadırlar. Ne yazık ki, ülkemizde bunun örnekleri de oldukça fazladır.

Bireysel tasarrufların artırılması ve bu tasarrufların işletme finansmanına yönlendirilecek şekilde kullanılmasıyla şirketlerin finansman sorununun tamamen çözümlenebileceği düşünülmektedir. Yastıkaltı olarak tabir edilen oldukça büyük birikimlerin olduğu yolunda çeşitli görüşler mevcuttur. Toplam tutarı kesin olarak bilinmemekle birlikte halkımızın tasarruf alışkanlıkları dikkate alındığında küçümsenemeyecek tutarda yastıkaltı birikimi olduğu tahmin edilmektedir. Bu verimsiz birikimlerin ekonomik sisteme ve dolayısıyla da işletmelerimize finansman kaynağı olarak kazandırılmasıyla önemli sorunların çözümü mümkün olabilecektir.

4. Araştırmanın Metodu

Araştırmanın ana kütesini Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde yüksek öğrenim gören yaklaşık 3000 öğrencinin aileleri oluşturmaktadır. Anket formları tesadüfi olarak seçilmiş 850 öğrenciye dağıtılmış ve 2008-2009 yaz döneminde aile reisi ya da aileyi temsilen bir aile üyesi tarafından doldurulması istenmiştir. Geri dönen 820 anketten eksik ve hatalı doldurulanlar iptal edildikten sonra kalan 799 anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Veriler SPSS 11.5 programına yüklenmek suretiyle analiz edilmiştir.

Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri yaklaşık 50 ilden geldiğinden anketi oluşturan ana kütlelerin geniş bir alanı kapsadığını dolayısıyla anket sonuçlarının genelleştirilmesinin mümkün olduğu sonucu çıkartılabilir. Ayrıca 799 kişilik örneklem 3000 kişilik bir fakülte öğrencisine oranlandığında % 26 bulunmakta ve bu da örnek hacminin ana kütleyle temsil ettiğini göstermektedir.

Anket formu ailelerin gelir düzeyinin yeterliliği, tasarruf yapma durumları, tasarruf yapanların tasarruflarını nasıl değerlendirdikleri ve özellikle de yastıkaltı olarak bilinen yöntemle birikimlerini değerlendirme durumları ve yastıkaltı hakkındaki görüşlerini kapsayan 24 sorudan oluşmuştur. Ankete katılanların görüşleri, 1. Kesinlikle katılıyorum, 2. Katılıyorum, 3. Fikrim yok, 4. Katılmıyorum, 5. Kesinlikle katılmıyorum” şeklinde 5’li Likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Çalışmanın bu bölümünde anketle sağlanan verilerin değerlendirilmesine yönelik tablo ve analiz sonuçları ile ilgili yorumlar yer almaktadır.

5. Araştırma Bulguları ve Değerlendirilmesi

Araştırma bulguları değerlendirilirken öncelikle sorulara verilen cevapların frekans dağılımı ve yüzdeleri tablo halinde sunulmuş ve tablodan elde edilen yorumlara yer verilmiştir. Daha sonra ailelerin gelir düzeyleri ile ankette yer alan değişkenler arasında ilişki olup olmadığı araştırılmış ve gelir düzeyi ile arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki bulunan ve bulunmayan değişkenler belirlenmiştir. Daha sonra anketin güvenilirlik düzeyi test edilmiş ve güvenilirlik ile ilgili sonuçlar tablo halinde sunulmuştur. Son olarak da araştırmadan elde edilen genel sonuçlar ile öneriler yer almaktadır.

5.1. Katılımcıların Tasarruf Konusunda Verdiği Cevapların Frekans Dağılımları: Bu kısımda anket sorularına verilen tüm cevapların frekans ve yüzde dağılımları bir tablo halinde verilmiş ve tablonun altında da verilerin yorumu yapılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Tasarruf Yapma Konusundaki Verdiği Cevapların Dağılımı

D.	Verilen Cevaplar										Ort.	Sıra
	1		2		3		4		5			
	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%		
1	129	15,8	346	42,4	68	8,3	183	22,4	85	10,4	2,69	14
2	225	27,5	331	40,5	77	9,4	114	14	65	8	2,34	7
3	83	10,2	251	30,7	187	22,9	169	20,7	104	12,7	2,95	19
4	35	4,3	132	16,2	182	22,3	206	25,2	243	29,7	3,61	12
5	31	3,8	92	11,3	174	21,3	211	25,5	287	35,1	3,79	21
6	38	4,7	71	8,7	177	21,7	189	23,1	327	40	3,87	22
7	35	4,3	73	8,9	153	18,7	174	21,3	360	44,1	3,94	23
8	113	13,8	222	27,2	256	31,3	114	14	79	9,7	2,78	17
9	264	32,3	312	38,2	111	13,6	65	8	45	5,5	2,14	4
10	114	17,6	284	34,8	235	28,8	88	10,8	47	5,8	2,51	9
11	179	21,9	302	37	193	23,6	73	8,9	43	5,3	2,37	8
12	252	30,8	295	36,1	99	12,1	98	12	45	5,5	2,23	6
13	299	36,3	327	40	78	9,5	63	7,7	32	3,9	2,00	1
14	127	15,5	248	30,4	217	26,6	142	17,4	69	8,4	2,72	16
15	170	20,8	274	33,5	184	22,5	110	13,5	62	7,6	2,53	10
16	141	17,3	230	28,2	233	28,5	116	14,2	78	9,5	2,70	15
17	98	12	222	27,2	214	26,2	167	20,4	95	11,6	2,92	18
18	304	37,2	293	35,9	103	12,6	64	7,8	37	4,5	2,05	2
19	49	6	124	15,2	137	16,8	339	41,5	146	17,9	3,51	20
20	262	32,1	329	40,3	101	12,4	71	8,7	39	4,8	2,12	3
21	170	20,8	272	33,3	155	19	132	16,2	68	8,3	2,57	11
22	243	29,7	311	38,1	144	17,6	73	8,9	29	3,5	2,17	5
23	147	18	275	33,7	157	19,2	168	20,6	61	7,5	2,65	13
24	130	15,9	296	36,2	178	21,8	136	16,6	68	8,3	2,65	13

1.Kesinlikle katılıyorum, 2.Katılıyorum, 3.Fikrim Yok, 4.Katılmıyorum, 5. Kesinlikle katılmıyorum

Değişkenler

1. Ailemizin geliri aile ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir.
2. Ailemizde tasarruf yapılmaktadır.
3. Tasarruflar nakit olarak tutulmaktadır.
4. Tasarruflar altına yatırılmaktadır.

5. Tasarruflar dövize yatırılmaktadır.
6. Tasarruflar faiz, repo vb araçlara yatırılmaktadır.
7. Tasarruflar menkul kıymetlere (borsa) yatırılmaktadır.
8. İnsanlar tasarruflarını rasyonel değerlendirmektedirler.
9. Tasarruflar ekonomik sisteme kazandırılırsa iyi olur.
10. Türkiye’de tasarruflar genellikle ekonomik sistemin dışındadır.
11. Sistem dışında kalan birikimler kullanılmayan bir kaynaktır.
12. Finansal (bankacılık) sistemine güvensizlik insanları yastık altına itmektedir.
13. Ekonomik duruma güvensizlik insanları yastık altına itmektedir.
14. Vergi ödemekten kaçınma insanları yastık altına itmektedir.
15. Varlıklarını gizleme güdüsü insanları yastık altına itmektedir.
16. Yasal olmayan kazançlar insanları yastık altına itmektedir.
17. Aile bireylerinden varlıkların gizlenmesi insanları yastık altına itmektedir.
18. Gelecekteki kötü günlere hazırlıklı olma isteği insanları yastık altına itmektedir.
19. Tasarruf yapma konusunda insanlar yeterince bilinçlidir.
20. Gelecekte yapılması muhtemel bazı büyük harcamalar (ev, araba alma, düğün yapma gibi) yastık altı birikime neden olmaktadır.
21. Ekonomik kriz şartlarına hazırlıklı olmak için yastıkaltı birikim yapılmalıdır.
22. Halkın sosyal güvencesinin yetersiz olması yastık altı birikimlerin en önemli nedenlerinden birisidir.
22. Halkın sosyal güvencesinin yetersiz olması yastık altı birikimlerin en önemli nedenlerinden birisidir.
23. Fiziki olarak elimde altın bulundurmakla kendimi güvende hissedirim.
24. Altın, döviz ve TL birikimlerimi risklere karşı korumak için bankada tutarım.

Ankete verilen cevaplar incelendiğinde birinci sırayı 13 no. lu değişkenin (Ekonomik duruma güvensizlik insanları yastık altına itmektedir) aldığı görülmektedir. Bu cevap 2.00 ortalamaya sahiptir. Bu cevaptan çıkan sonuca göre halkımız arasında tasarruflarını değerlendirme konusunda ciddi bir güven sorunu bulunduğu ve bu nedenle birikimlerin yastıkaltında değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Yastıkaltı kavramından ekonomik sistemin dışında altın, döviz gibi değerler olarak saklanan ve değerlendirilmeyen kaynaklar anlaşılmaktadır.

Araştırmada 18 no.lu değişken ikinci sırayı almıştır. (Gelecekteki kötü günlere hazırlıklı olma isteği insanları yastıkaltına itmektedir. (Ortalama 2,05). Bu sonuç da birinci sonuçla ilgili olarak değerlendirilebilir. Ekonomik sisteme güvensizlik sorunu kendilerini beklenmedik sıkıntılı günler için hazırlıklı tutmak isteyen bireylerin bu şekilde davranmaları sonucunu ortaya çıkarmış olabilir.

Üçüncü sıradaki değişken ise 20. no.lu değişkendir (Gelecekte yapılması muhtemel bazı büyük harcamalar ‘ev araba alma, düğün yapma gibi’ yastıkaltı birikime neden olmaktadır.) Cevapların değerlendirilmesi sonucunda ailelerin ev, araba v.s. almak veya çocuklarına düğün yapma amacıyla yaptıkları tasarrufları yastıkaltı yöntemlerle değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

Dördüncü sırayı 9 no.lu değişken almıştır (Tasarruflar ekonomik sisteme kazandırılırsa iyi olur.) Ankete cevap verenlerin büyük bir kısmının tasarrufların değerlendirilme yöntemini onaylamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu kişiler tasarrufların ekonomik sisteme kazandırılmasının, yani birikimlerin daha verimli bir şekilde kullanılmasının yararlı olacağını düşünmektedirler.

Araştırmada ortalama bakımından beşinci sırada yer alan değişken ise 22 no.lu değişkendir (Halkın sosyal güvencesinin yetersiz olması yastıkaltı birikimlerin en önemli nedenlerinden birisidir.)

Tasarrufların finansal sistemin dışında ölü yatırımlar ya da bir başka ifade ile yastıkaltı olarak saklanması bir nedeninin de halkın yeterince sosyal güvenceye sahip olmamasıdır. Kendini güvende hissetmeyen bireyler ya da aileler gelecekte karşılaşmaları olası çeşitli sıkıntılara karşı hazırlıklı yakalanmak için birikimlerini sistem dışına kaydırmayı tercih etmektedirler.

Sıralamaya göre orta düzey bir ortalama değer alan 14 değişken bulunmaktadır. Bu değişkenlerin yorumuna burada fazla uzun olacağı için gerek duyulmamıştır. İstenildiği takdirde bu sonuçlar tablodan okunabilir. Ancak en az önem verilen seçenekleri ortaya koymak için ortalama değere göre son beş sırada yer alan değişkenlerle ilgili sonuçların burada verilmesinde yarar görülmektedir. Buna göre, 19. sırada 3 no.lu değişken (Tasarruflar nakit olarak tutulmaktadır) seçeneği yer almaktadır. Tasarrufların nakit olarak değerlendirilmesinin fazla yaygın bir uygulama olarak ortaya çıkmadığı görülmektedir. 20. sırayı 19 no.lu değişken almıştır (Tasarruf yapma konusunda insanlar yeterince bilinçlidir). Tasarruf yapma ve tasarrufların değerlendirilme yöntemleri dikkate alındığında insanlar yeterince tasarruf yapılmadığını ve yapılan tasarrufların da verimli bir şekilde kullanılmadığını ifade etmektedirler. 21. sıradaki değişken ise 5 no.lu değişkendir. (Tasarruflar dövize yatırılmaktadır.) Bu görüşün çok fazla kabul gördüğünü söylemek söz konusu değildir. 22. sırada ise 6 no.lu değişken (Tasarruflar faiz, repo vb araçlara yatırılmaktadır) yer almaktadır. Cevaplayıcıların düşüncelerine göre faiz ve repo gibi araçlara para yatırılması fazla yaygın olan davranış biçimleri değildir. 23. ve son sırada yer alan değişken 7 no.lu değişkendir. (Tasarruflar menkul kıymetlere (borsa) yatırılmaktadır). Verilen cevap oranına göre en az kabul edilen görüş budur. Aslında ekonomik açıdan arzu edilen bir durum olmakla birlikte halkımızın birikimlerini menkul kıymetlere, borsaya yatırmaları en az tercih edilen bir seçenektir. Bunda da halkımızın borsayı tanımaması, riskli olması vb gibi nedenler rol oynamış olabilir.

Tablo 2: Katılımcıların Gelir Düzeyleri İle Tasarruf Yapma Durumları Arasındaki İlişki

(Çalışmanın bu kısmında katılımcıların demografik özellikleri ile harcama ve tasarruf eğilimleri arasındaki ilişkiler Kruskal-Wallis testi ile test edilmiştir).

Değişken	GELİR	N	ORT.	P	Değişken	GELİR	N	ORT.	P
1	600 TL ve altı	86	559,19	,000	13	600 TL ve altı	83	415,38	,558
	601-1000 TL	292	442,99			601-1000 TL	288	385,28	
	1001-2000 TL	304	353,57			1001-2000 TL	301	387,04	
	2001-3000 TL	80	313,95			2001-3000 TL	79	409,39	
	3001 TL ve üzeri	36	143,18			3001 TL ve üzeri	35	428,96	
	Toplam	798				Toplam	786		
2	600 TL ve altı	85	382,79	,845	14	600 TL ve altı	86	441,70	,388
	601-1000 TL	292	407,40			601-1000 TL	289	392,05	
	1001-2000 TL	306	393,65			1001-2000 TL	300	389,38	
	2001-3000 TL	80	409,23			2001-3000 TL	80	389,98	
	3001 TL ve üzeri	36	414,10			3001 TL ve üzeri	36	387,06	
	Toplam	799				Toplam	791		
3	600 TL ve altı	83	372,89	,580	15	600 TL ve altı	84	432,85	,193
	601-1000 TL	282	401,49			601-1000 TL	291	379,09	
	1001-2000 TL	302	380,15			1001-2000 TL	300	394,58	
	2001-3000 TL	80	412,86			2001-3000 TL	79	423,82	
	3001 TL ve üzeri	35	404,27			3001 TL ve üzeri	34	362,81	
	Toplam	782				Toplam	788		

Tablo 2 devam: Katılımcıların Gelir Düzeyleri İle Tasarruf Yapma Durumları Arasındaki İlişki

4	600 TL ve altı	85	440,37	,010	16	600 TL ve altı	83	420,87	,112
	601-1000 TL	285	415,26			601-1000 TL	287	409,09	
	1001-2000 TL	301	364,54			1001-2000 TL	302	382,38	
	2001-3000 TL	77	367,73			2001-3000 TL	78	343,65	
	3001 TL ve üzeri	35	374,73			3001 TL ve üzeri	35	396,57	
	Toplam	783				Toplam	785		
5	600 TL ve altı	83	401,97	,000	17	600 TL ve altı	86	445,98	,008
	601-1000 TL	289	409,52			601-1000 TL	287	413,29	
	1001-2000 TL	296	372,05			1001-2000 TL	297	368,28	
	2001-3000 TL	79	366,52			2001-3000 TL	78	361,14	
	3001 TL ve üzeri	35	296,46			3001 TL ve üzeri	35	354,83	
	Toplam	782				Toplam	783		
6	600 TL ve altı	84	435,55	,003	18	600 TL ve altı	84	416,75	,427
	601-1000 TL	289	425,24			601-1000 TL	290	395,29	
	1001-2000 TL	303	366,30			1001-2000 TL	300	387,07	
	2001-3000 TL	79	363,04			2001-3000 TL	79	377,45	
	3001 TL ve üzeri	34	367,85			3001 TL ve üzeri	36	446,50	
	Toplam	789				Toplam	789		
7	600 TL ve altı	83	415,92	,330	19	600 TL ve altı	84	410,68	,602
	601-1000 TL	288	398,15			601-1000 TL	287	402,31	
	1001-2000 TL	297	391,46			1001-2000 TL	296	382,80	
	2001-3000 TL	79	350,61			2001-3000 TL	79	371,65	
	3001 TL ve üzeri	35	371,46			3001 TL ve üzeri	36	375,65	
	Toplam	782				Toplam	782		
8	600 TL ve altı	84	407,80	,375	20	600 TL ve altı	86	422,13	,233
	601-1000 TL	282	400,13			601-1000 TL	288	383,80	
	1001-2000 TL	295	367,70			1001-2000 TL	302	386,64	
	2001-3000 TL	76	382,89			2001-3000 TL	78	421,67	
	3001 TL ve üzeri	34	380,63			3001 TL ve üzeri	36	443,18	
	Toplam	771				Toplam	790		
9	600 TL ve altı	86	426,51	,350	21	600 TL ve altı	84	416,37	,272
	601-1000 TL	287	392,43			601-1000 TL	287	395,12	
	1001-2000 TL	297	375,89			1001-2000 TL	301	387,81	
	2001-3000 TL	77	397,49			2001-3000 TL	78	357,03	
	3001 TL ve üzeri	35	417,17			3001 TL ve üzeri	35	444,31	
	Toplam	782				Toplam	785		
10	600 TL ve altı	83	413,80	,249	22	600 TL ve altı	85	440,16	,308
	601-1000 TL	286	387,86			601-1000 TL	288	393,72	
	1001-2000 TL	300	390,82			1001-2000 TL	301	384,30	
	2001-3000 TL	79	364,16			2001-3000 TL	79	380,25	
	3001 TL ve üzeri	36	456,46			3001 TL ve üzeri	34	398,84	
	Toplam	784				Toplam	787		
11	600 TL ve altı	79	409,37	,252	23	600 TL ve altı	84	438,14	,091
	601-1000 TL	285	392,99			601-1000 TL	291	384,88	
	1001-2000 TL	298	392,17			1001-2000 TL	305	386,84	
	2001-3000 TL	79	360,11			2001-3000 TL	80	443,24	
	3001 TL ve üzeri	34	324,71			3001 TL ve üzeri	36	415,49	
	Toplam	775				Toplam	796		
12	600 TL ve altı	82	422,21	,192	24	600 TL ve altı	86	414,15	,349
	601-1000 TL	286	376,06			601-1000 TL	291	414,72	
	1001-2000 TL	296	382,76			1001-2000 TL	303	385,76	
	2001-3000 TL	79	398,99			2001-3000 TL	80	382,81	
	3001 TL ve üzeri	34	448,84			3001 TL ve üzeri	35	359,99	
	Toplam	777				Toplam	795		

Katılımcıların verdikleri cevaplara göre gelir düzeyi ile ankette yer alan değişkenler arasında istatistiksel açıdan ilişki olup olmadığı araştırılmış ve gelir düzeyi ile 1, 4, 5, 6 ve 17 no. lu değişkenler

arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Gelir düzeyleri ile diğer değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır. Gelir düzeyi ile arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olan değişkenler aşağıdadır:

1. Ailemizin geliri aile ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir.
4. Tasarruflar altına yatırılmaktadır.
5. Tasarruflar dövize yatırılmaktadır.
6. Tasarruflar faiz, repo vb araçlara yatırılmaktadır.
17. Aile bireylerinden varlıkların gizlenmesi insanları yastık altına itmektir.

6. Güvenilirlik Analizi ve Testler

Araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan anket formunun güvenilirliği test edilmiştir. 24 ölçekten oluşan anketin ölçek ortalaması 65,8182 ve standart sapması 10,5303 olarak hesaplanmıştır. Soruların genel ortalaması (Item-means) 2,7424, ortalama varyans 0,3660'tır. Tablo 3'de 24 soruya ait anketin soru-bütün korelasyon (Item-total correlation) ve alfa değerleri ile genel güvenilirlik katsayısı verilmektedir.

Güvenilirlik hesaplamalarında modelin uygunluğunu test etmek amacıyla yapılan testlere ait varyans analizine (analysis of variance) göre, ölçümler arası farklılığın (between measure) $p=0,000$ değeri ile istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve yine $p=0,000$ değeri ile toplanamazlık (nonadditivity) özelliğinin de uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3: Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Değişkenler	Alfa
1	Ailemizin geliri aile ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir.	0,7363
2	Ailemizde tasarruf yapılmaktadır.	0,7288
3	Tasarruflar nakit olarak tutulmaktadır.	0,7328
4	Tasarruflar altına yatırılmaktadır.	0,7319
5	Tasarruflar dövize yatırılmaktadır.	0,7319
6	Tasarruflar faiz, repo vb araçlara yatırılmaktadır.	0,7334
7	Tasarruflar menkul kıymetlere (borsa) yatırılmaktadır.	0,7399
8	İnsanlar tasarruflarını rasyonel değerlendirmektedirler.	0,7342
9	Tasarruflar ekonomik sisteme kazandırılırsa iyi olur.	0,7322
10	Türkiye'de tasarruflar genellikle ekonomik sistemin dışındadır.	0,7345
11	Sistem dışında kalan birikimler kullanılmayan bir kaynaktır.	0,7344
12	Finansal (bankacılık) sistemine güvensizlik insanları yastık altına itmektir.	0,7201
13	Ekonomik duruma güvensizlik insanları yastık altına itmektir.	0,7209
14	Vergi ödemekten kaçınma insanları yastık altına itmektir.	0,7231
15	Varlıklarını gizleme güdüsü insanları yastık altına itmektir.	0,7218
16	Yasal olmayan kazançlar insanları yastık altına itmektir.	0,7272
17	Aile bireylerinden varlıkların gizlenmesi insanları yastık altına itmektir.	0,7289
18	Gelecekteki kötü günlere hazırlıklı olma isteği insanları yastık altına itmektir.	0,7212
19	Tasarruf yapma konusunda insanlar yeterince bilinçlidir.	0,7459
20	Gelecekte yapılması muhtemel bazı büyük harcamalar (ev, araba alma, düğün yapma gibi) yastık altı birikime neden olmaktadır.	0,7239
21	Ekonomik kriz şartlarına hazırlıklı olmak için yastıkaltı birikim yapılmalıdır.	0,7276
22	Halkın sosyal güvencesinin yetersiz olması yastık altı birikimlerin en önemli nedenlerinden birisidir.	0,7217
23	Fiziki olarak elimde altın bulundurmakla kendimi güvende hissederim.	0,7318
24	Altın, döviz ve TL birikimlerimi risklere karşı korumak için bankada tutarım.	0,7323
	Genel Güvenilirlik Ortalaması (Alpha) =0,7383	

Soru ortalamalarının eşitliğini test eden Hostelling T² testine göre, p=0,000 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç soru ortalamaları arasındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

7. Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırma sonucunda anket sorularıyla elde edilen veriler değerlendirilerek elde edilen sonuçlar özetle aşağıdaki biçimde ifade edilebilir.

- Literatür araştırmasından toplumumuzda tasarruf yapma oranının oldukça düşük olduğu anlaşılmıştır. Bunun başlıca nedeni gelir düzeyinin düşük olması ve ailelerin geçimini güçlkle karşılayabilmeleridir.
- Yapılan tasarrufların ağırlıklı olarak finansal sistem dışında ve verimli olmayan bir şekilde yastıkaltı olarak tabir edilen yöntemle değerlendirildiği anlaşılmıştır.
- Bu araştırmanın yapıldığı dönem küresel finansal krizle çakıştığı için özellikle ekonomik sisteme karşı duyulan güvensizliğin yüksek düzeyde olması tasarruf sahiplerini birikimlerini değerlendirme konusunda krizin de etkisiyle daha fazla yastıkaltına zorlamış olabilir.
- Ailelerde tasarruf yapma konusunda en büyük neden; ev, araba v.b. satın alma ya da düşün yapma gibi gelecekte yapacakları önemli bir harcama için şimdiden hazırlıklı olma isteğidir.
- Anket uygulanan ailelerin, tasarrufların ekonomik sisteme kazandırılmasının iyi olacağı görüşünü desteklemesi araştırmada öne çıkan görüşler arasındadır.
- Beşinci sırada ortaya çıkan bir araştırma sonucu ise halkın sosyal güvence altına alınması ile tasarrufların daha çok kayıt altına alınabileceği ve ekonomik sistemde daha verimli değerlendirilebileceğidir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar dikkate alındığında yapılabilecek öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Halkımızın tasarruf yapma konusunda ve tasarrufları finansal sistem içerisinde değerlendirmesi konusunda eğitilmesi gerekir. Çünkü eğitim düzeyi yüksek olan kesimin tasarruflarını ekonomik sisteme kayıtlı olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır.
- Halkın sosyal güvence kapsamı altına alınması.
- Tasarruf sahiplerinin, tasarrufların çeşitlendirme yapılarak nasıl değerlendirilebileceği konusunda bilgilendirilmesi.
- Ekonomi yönetiminin tasarrufları teşvik edici önlemler alması ve uygulamalar yapılması.
- Tasarruf yapmanın cazip hale getirilmesi, bu konuda halkın ekonomi yönetimine olan güveninin artırılması.
- Halkın ihtiyaçlarını ve beklentilerini tatmin edecek yatırım araçları geliştirilmeli, yatırım araçları hakkında halkımızın bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.

Bu konuda gelecekte yapılacak olan araştırmalar için öneri: Tasarrufları ekonomik sisteme kazandırma konusunda tasarruf sahiplerinin beklentilerini analiz etmek için daha az sayıda katılımcı ile daha derinlemesine yapılandırılmış ve yapılandırılmamış sorularla daha derinlemesine analizler yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ARAS, Osman Nuri (2000), "Türkiye'nin Kalkınma Sorunu ve Çözüm Noktasında Özel Finans Kurumları", **Journal of Qafqaz University**, Number I, Volume III, ss. 94-110.
- BOZKUŞ, Sezer ve ÜÇDOĞRUK, Şenay (2007), "Hanehalkı Tasarruf Tercihleri, Türkiye Örneği", **8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, 24-25 Mayıs**, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- CEYLAN, Ali ve KORKMAZ, Turhan (2006), **İşletmelerde Finansal Yönetim**, Ekin Kitabevi, 9. Baskı, Bursa.
- ÇAPÇIOĞLU, İhsan (2003), **Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Ailesi Paneli**, AÜİFD Cilt XLIV, Sayı 2.
- EĞİLMEZ, Mahfi (2008), "Yoksul ve Borçlu Türkiye", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=250894>, Erişim Tarihi: 22.03.2008.
- EKİNCİ, Aykut ve GÜL, Ekrem (2007), "Türkiye'de Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz (1960-2004). **Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 19, Aralık, ss. 167-184.
- <http://www.haberturk.com/ekonomi/haber/191769-Genclik-birikim-yapmiyor.aspx> (Erişim Tarihi, 09.12.2004).
- HAYTA, Ateş Bayazıt (2008), "Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Eğilimlerinin İncelenmesi", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Ekim 2008, Cilt. 16, Sayı. 2, ss. 345-358.
- KARABIYIK, Lale ve ANBAR, Adem (2010), "Küresel Ekonomik Krizin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Nisan, ss. 44-57.
- KARLUK, Rıdvan (2001), "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı", **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Sempozyumu**.
- RİJCKEGHEM, Van Caroline ve ÜÇER, Murat (2008), "Türkiye'de Özel Tasarruf Oranının Gelişimi ve Belirleyicileri. Ekonomi Politikaları Açısından Bir Değerlendirme", **Araştırma Notu 02-08 Haziran Ekonomik Araştırma Forumu**, Tüsiad Koç Üniversitesi.
- RİJCKEGHEM, Van Caroline ve ÜÇER, Murat (2009), **Türkiye'de Özel Tasarruf Oranının Evrimi ve Başlıca Belirleyicileri. Doğru Politikalar İçin Çıkartılacak Dersler**, Yayın No: Tüsiad-T/2009-02/482.
- SİNHA, D. (1998), "The Role Of Saving In Pakistan's Economic Growth", **The Journal of Applied Business Research**, Vol.15, Number.1;79-85.
- SUIÇMEZ, Halit (2010), "Ekonomik İsrar ve Verimlilik", **Kalkınmada Anahtar Verimlilik**, Nisan.
- SUSAM, Nazar ve BAKAR, Ufak (2008), "Kriz Süreci Makroekonomik Değişkenleri Nasıl Etkileyecek?", **Maliye Dergisi**, Sayı, 155, Temmuz-Aralık.
- _____, "Özel Tasarrufu Daha da Artırmak Pek Kolay Görünmüyor", <http://www.finans.ekibi.net/forum/printthread.php?tid=5326>, Erişim Tarihi: 20.07.2009.